

4. Деякі дієслова, що входять до групи дієслів, що позначають види мовленнєвої діяльності, а саме: *anklagen, beschuldigen, bezichtigen, bestreiten, erklären, gestehen, vorgeben, angeben, zugeben, leugnen*.

Gab sie deshalb nicht an, den Ring von Gotten bekommen zu haben [10, 73].

5. Окремі дієслова, які позначають ментальні акти: *glauben, scheinen, sich rühmen, verdächtigen*.

Ich habe den Auftrag erhalten, mich nach so einem Manne umzusehen und glaube, ihn gefunden zu haben [15, 87];

Nur Vater schien nichts bemerkt zu haben [13, 184].

Отже, віднесеність до певного часового плану дії, позначеної інфінітивом, у двопрдикатних конструкціях визначається лексичним значенням дієслова, від якого залежить інфінітивна група. Оскільки у реченні йде мова про дві дії, то це дієслово імплікує часове співвідношення цих дій. Темпоральне значення інфінітивної форми є, таким чином, імпліцитним, бо виражене воно опосередкованим, непрямим, ситуативним способом.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. — М., 1976.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М., 1955.
3. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. — Л., 1977.
4. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. — Л., 1971.
5. Имплитность в языке и речи. — М., 1999.
6. Семантика и синтаксис конструкций с предикатными актантами. — Л., 1981.

Джерела художньої літератури

7. Bayer T. Einsam, Zweisam, Dreisam. — Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbeck bei Hamburg, 1987.
8. Breinholst W. Hilfe — ich bin verliebt! — Verlag für Bildungssysteme GmbH, 1993.
9. B Aichinger I. Die größere Hoffnung. Roman. — Franz Spiegel Buch GmbH, Ulm, 1986.
10. Böll H. Die verlorene Ehre der Katharina Blum oder: Wie Gewalt entstehen und wohin sie führen kann. Erzählung. — Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1974.
11. Fallada H. Der Pleitekomplex. Sieben Malheurgeschichten. — Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, Berlin, 1991.
12. Fischer B.B. Sie schrieben mir oder was aus meinem Poesiealbum wurde. — Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München, 1992.
13. Hein Ch. Der fremde Freund. Novelle — Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, Berlin, 1998.
14. Mann Th. Buddenbrooks. — Verlag für fremdsprachige Literatur, Moskau, 1957.
15. May K. Am Rio de la Plata. Reiseerzählung. — Verlegt bei Franz Greno, Nördlingen, 1988.
16. Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Morders. — Diogenes Verlag AG, Zürich, 1994.
17. Walser M. Dorle und Wolf. Eine Novelle. — Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Mein, 1987.

Natalia Tkachuk. About the Expression of Temporality in the Modern German Sentences with Two Predicates. The paper is devoted to the problem of the implicit temporality in the modern German on the material of the sentences with two predicates. The relative temporal meaning of the infinitive as the implicit predicate is determined by the lexical meaning of the verb, which is the explicit predicate. The lexical semantics of this verb determines its use with the Infinitive I or the Infinitive II. The article contains the semantic classification of the German verbs, whose semantic structure includes the latent temporal seme — prospective, contemporaneous or retrospective.

Оксана Траченко

Комунікативні параметри заголовків у синтагматиці

Традиційно граматичний статус заголовків розглядався у синтаксичних студіях. Тут можна виділити такі підходи: 1) заголовками є слова і словосполучення (не речення); 2) заголовками є слова, словосполучення і речення в залежності від їх структури; 3) заголовкам

відмовлено у граматичній кваліфікації; 4) заголовками є висловлювання, які безпосередньо не опираються на зразки простого речення; 5) заголовками є речення. Дамо коротку характеристику кожному із цих підходів.

Перша точка зору була висловлена Д.Н. Овсянко-Куликовським [21, 8], В.В. Виноградовим [5, 389], А.І. Смирницьким [27, 103], Є. Селіром [25, 361]. Є. Селір і О. Есперсен вважали, що заголовки випадають з області синтаксису через свою належність письмовому мовленню. О. Есперсен відзначав велику супресію, тобто зжаття заголовків, яка є причиною їх недостатньої завершеності. Це робить неприпустимим присвоєння їм рангу речення. В.В. Виноградов [5, 389] вважав заголовки і назви картин словосполученнями; більше того, навіть повне двоскладове речення “Життя починається завтра” у заголовковому вживанні, на його думку, перетворюється у словосполучення. В.В. Виноградов розумів заголовки як позначення, імена, ономи, що, очевидно, і зумовило тлумачення назв текстів як слів і словосполучень. А.І. Смирницький [27, 103] вважав заголовки “репрезентативними” реченнями. Зв’язок заголовка з текстом, на його думку, не надає їм категорії предикативності і не робить їх реченнями.

Другий підхід до визначення граматичної природи заголовків, згідно з яким заголовки є слова, словосполучення і речення, видається спірним. І.В. Арнольд [1, 24-25], В.А. Кухаренко [16, 49-50], І.Р. Гальперін [8, 520] спеціально не займались дослідженням граматичного статусу заголовків, але, виходячи з тих зауважень, які вони зробили в ході вивчення інших питань, впливає, що вони кваліфікують заголовки, виходячи з їх структури, як слова, словосполучення і речення. Головне заперечення проти такого підходу полягає в необхідності застосування єдиних комунікативно-функціональних критеріїв до всього масиву досліджуваного матеріалу незалежно від формально-структурної вираженості заголовків.

Викликає заперечення також трактування І.Г. Кошової [15, 8-9], згідно з яким заголовки є не слова, не словосполучення і не речення. Слід відзначити, що заголовки, безумовно, представляють собою специфічну область вживання мови, але при цьому, на наш погляд, їх не можна виключити зі сфери вживання мовних явищ. Вони виражені засобами мови. І.Г. Кошова підкреслює, що заголовки виражають “кодовану ідею тексту”, а не закінчену думку. Оскільки автор не дає визначення ні ідеї, ні думки, це не дає можливості вступити в полеміку. І.Г. Кошова заперечує також, що у заголовків є просторово-часова кореляція з текстом, що здається неправомірним. Просторова кореляція очевидна — заголовок сприймається як заголовок перед текстом або на фоні прізвища автора. Якщо така кореляція щезає, мовна одиниця, якою виражений заголовок, повертається на своє місце у лексичній системі мови. Що стосується часової кореляції, то, на наш погляд, заголовок все-таки сприймається під знаком теперішнього часу, як і всі номінативні речення, оскільки “абсолютно поза часовим планом ідея буття, очевидно, не може сприйматися” [22, 336]. І.Г. Кошова має рацію, вважаючи, що заголовок важко кваліфікувати в одиницях мови; дійсно, згідно з О. Есперсеном, вони знаходяться на межі звичайної граматики. У такому випадку їх слід визначати в термінах теорії мовлення (теорії тексту). Подібне трактування, згідно з яким заголовки не мають лінгвістичного змісту, було висловлено Ш. Баллі [3, 323] і Т.М. Ломтевим [17, 323].

Наступний підхід, згідно з яким заголовок є “висловлювання, які безпосередньо не спираються на граматичні зразки простого речення”, знаходимо у “Граматиці-80” [30, 419-422]. Н.Ю. Шведова розглядає аргументи “за” і “проти” надання заголовкові статусу речення. Можна погодитися з тим, що у заголовка нема спеціального синтаксичного зразка чи моделі; однак, на нашу думку, це не заважає кваліфікувати їх як речення, що буде розглянуто далі. На жаль, Н.Ю. Шведова не називає причин, з яких форми представлення і форми називання відносяться до області теорії тексту, а заголовкові у цьому відмовлено. Це видається безпідставним.

Зупинимось більш детально на трактуванні заголовків як речень. У лінгвістиці його висловив ще О.О. Потебня [23, 85-86]. А.М. Пешковський [22, 177-78], описуючи номінативні речення і виділяючи їх розряди, відносить заголовок до розряду називних. Окремі зауваження відносно лінгвістичної природи заголовка знаходимо у вітчизняних та зарубіжних вчених, однак найбільш повна і переконлива аргументація на користь класифікації заголовка як речення сформульована А. Гарднером [32], який створив першу послідовну теорію мовлення.

А. Гардинер критикує Д. Риса за те, що він прив'язує речення до певних структур, тобто виходить з їх формально-структурної вираженості: “Не форма, а функція робить слово чи сполучення слів реченням” [32, 236]. Згідно з А. Гардинером, слово є одиницею мови, а речення є функцією мовлення. Не тільки заголовки, а й вивіски на установах А. Гардинер беззастережно відносить до речень на тій підставі, що вони прив'язані ситуативно і мають комунікативне призначення. Наступним важливим фактором, що перетворює сполучення слів у речення, є інтонаційна завершеність; її неадекватним замінником на письмі є знаки пунктуації.

У світлі функціонального підходу до аналізу синтаксичних явищ заголовки кваліфікуються як речення [32; 12, 69-75; 13; 26, 155-156; 7, 175]. Суть функціонального підходу полягає в аналізі комунікативних особливостей синтаксису, розглянутих у плані лінгвістики тексту, оскільки тільки тут реалізується функціональність мовних явищ. Звідси випливає необхідність текстоцентричного підходу до вивчення речення взагалі і заголовка зокрема. Специфіка заголовка як частини тексту, його структурно-семантичного елементу полягає у тому, що воно є ім'я, назва тексту. Як ім'я тексту заголовок має референтну співвіднесеність і є мотивованим знаком [29, 19], що має відношення до проблеми визначення граматичного статусу заголовка. Якщо перевести поняття “мотивована номінація”, тобто вираженість у заголовка текстуального референту, з термінів теорії номінації на мову синтаксичного опису, то слід визнати, що вона відповідає комунікативній функції-призначенню заголовка. Як відомо, комунікативна функція притаманна тільки одній одиниці синтаксису — реченню. Існує думка про однопорядковість двох явищ — референтності і категорії предикативності [20, 97-102]. Приймаючи цю точку зору, слід визнати, що заголовкова конструкція в тексті, будучи співвіднесеною з текстуальним референтом, має, внаслідок цього, і категорію предикативності і, значить, є реченням. При цьому відзначимо, що співвіднесеність заголовка з референтом — художнім текстом (ХТ) не суперечить загальноприйнятому тлумаченню предикативності, яка трактується як віднесеність мовного відрізка до дійсності, хоча в даному випадку текст, заголовок співвідноситься з нею особливим чином — через художній вимисел і фантазію творця, яка передає його відношення до реального світу. Виносячи в заголовок назву текстового суб'єкта, його властивостей і відношень, автор керується, по суті, комунікативною ціленастановою чи комунікативним завданням, яке служить меті інформування читача про зміст тексту. Отже, цілеспрямоване використання мовної одиниці у комунікативній функції-призначенні у заголовка призводить до функціонального зсуву цієї одиниці, її функціональної транспозиції, тобто використанні її у функції-ролі, функції речення, невластивій їй раніше, наприклад, при позначенні дійової особи у тексті. Результатом функціонального зсуву є перехід мовної одиниці із однієї парадигми — мовної, лексичної у парадигму комунікативних одиниць, чи, інакше кажучи, перехід значення лексичного у значення пропозитивне. Таким чином, при розриві одиниці її зв'язків зі своєю мовною парадигмою відбувається зміна її граматичних і семантичних характеристик, зумовлена закономірностями функціонування нової парадигми.

Акт номінації має предикативний характер, оскільки тільки предикативні одиниці можуть повністю реалізувати номінативну функцію [14, 144]. Номінація словом чи сполученням слів можлива тільки як складовий елемент номінації реченням. Першим це відзначив ще в кінці минулого століття А.Б. Добіаш [9, 31]: “Іменування предмета, якості чи дії за якою-небудь головною рисою є, по суті, речення. Коли я помічаю предмет, іменую його, то я вирішую цілу завершену задачу вимовою одного слова, оскільки це слово і є саме ім'я того, що я хотів поіменувати”. А.Б. Добіаш розширює сферу номінації реченням, включаючи і номінацію ізольованих предметів, тоді як В.Г. Гак [6], чітко точку зору ми поділяємо, вважає референтом речення тільки ситуацію. У русистичі співвіднесеність речення і номінації підкреслював І.І. Мещанінов: “Слова не створювались самі по собі без їх практичного значення у мовленні. Іменування предмета було у той самий час зв'язано зі сприйняттям його у реальній дійсності. Відірване від такого сприйняття іменування не могло даватися. Отже, сам процес найменування був водночас і процесом створення речення, хоч би і вираженого одним словом” [19, 243].

Нарешті, можна розглядати граматичний статус заголовка, виходячи з його референтної співвіднесеності. Якщо прийняти, що текст є особливий концепт, деяка “ідея”, “думка” митця про світ, представлена у вигляді деякої концептуальної ситуації, то можна констатувати, що

заголовок, маючи у якості референту ситуацію, є речення, незалежно від форми свого вираження.

Важливий аргумент на користь кваліфікації заголовка як речення випливає з розгляду як елемента лінійного розгортання тексту, тобто у синтагматичних відношеннях. Вони розуміються як відношення між елементами одного рангу. Оскільки заголовок є ланкою у лінійному ланцюжку речень тексту, він, отже, також є реченням.

Однак, крім функції імені, заголовок є, за свідченнями лінгвістів, літературознавців, психологів і письменників, “конденсат тексту”, “сильна позиція”, “втілення думки поетичного тексту”, “домінанта тексту” і т.і. [4, 6]. У лінгвістичних термінах це призначення заголовка можна тлумачити як комунікативну функцію заголовка, яка полягає у передачі суттєвої філософсько-етичної і естетичної інформації тексту. Наявність двох функцій — номінативної і комунікативної, В.Г. Гак вважає відмітною характерною ознакою речення [6, 58]. Вважаємо, що заголовок повністю задовільняє цю умову. Непряме підтвердження правильності такого підходу знаходимо у В.А. Звєгінцева [11, 174-185]. Розробляючи теорію дискурсу, він показав, що речення повинно розглядатися у його зв'язку з контекстом. Звідси випливають необхідні ознаки речення — наявність смислу і ситуаційна прив'язаність.

Наступним аргументом на користь того, що заголовок є речення, є його інтонаційна завершеність. У заголовковому вживанні структурі притаманна інтонаційна завершеність, нехарактерна для неї в оточенні речень тексту. Дійсно, згідно з даними І. Баумана [31, 10-11], інтонаційний малюнок назви книги “A Tale of Two Cities” точно співпадає з повним двоскладовим реченням *I don't think so*. Наглядним, хоч і рідко згадуваним аргументом на користь трактування заголовка як речення, є його графічна виділеність, яка є неадекватним субститутутом інтонації на письмі. Інтонаційна завершеність і графічна виділеність є елементами незалежної позиції, котра, на думку О. Есперсена, є обов'язковою ознакою речення. Існує зв'язок між незалежністю позиції речення і його граматичним оформленням. Залежною позицією є сфера “максимальної граматичності” — підрядне речення у складі складнопідрядного — в той час як для абсолютної (інтонованої) позиції, навпаки, досить мінімального оформлення — репліки діалогу. Назви текстів займають абсолютну (інтоновану) позицію, для них у ряді випадків характерна структурна незавершеність. Дійсно, згідно з Л.І. Ілією [13], речення, актуалізоване контекстом, не обов'язково повинно мати структурну завершеність.

Таким чином, заголовок є реченням з наступних причин:

1. Оскільки заголовок є ланкою у синтагматичному ланцюжку речень тексту, тому він також є реченням, через те що синтагматичні відношення є відношеннями між елементами одного рангу.
2. Акт мовленнєвої номінації має предикативний характер, тому що тільки предикативні одиниці повністю реалізують номінативну функцію. Номінація словом або словосполученням можлива лише як складовий елемент номінації реченням.
3. Іменуючи текст, письменник керується комунікативною установкою — передати інформацію про текст. Як відомо, комунікативна функція властива тільки одній одиниці синтаксису — реченню.
4. Заголовкові притаманна інтонаційна завершеність.
5. Він характеризується графічною виділеністю.
6. Заголовок знаходиться у залежній автономній позиції.

З точки зору формально-граматичної, тобто структурної, заголовок також відповідає вимогам, які висувуються до речень: він не входить у склад іншої структури, більш складної.

Аналіз заголовка у рамках функціонального синтаксису і, ширше, лінгвістики тексту, що базується на принципі “від функції до засобу, від змісту до формального вираження”, здається плідним ще з однієї причини. Як підкреслював В. Матезіус, “якщо формальне членування розкладає речення на його граматичні елементи, то актуальне членування виявляє спосіб включення речення у предметний контекст, на базі якого воно виникає” [18, 239]. Іншими словами, актуальне членування речення зв'язане з його включенням в ситуацію або текст [24, 256]. Вивчення заголовка у рамках лінгвістики тексту, в першу чергу, і ставить питання про те, як заголовок включає текст у комунікацію. Оскільки заголовок є перший знак тексту, він завжди є новим для того, хто його сприймає і, значить, є ремою. Рема виражає основний зміст і є особливим комунікативним центром всіх заголовків, незалежно від їх структури. Темою таких речень є текст. Припущення про сумісну участь в акті комунікації мовних знаків і непозначених елементів ситуації знаходить все більше визнання [2, 47]. Аналогічну точку зору знаходимо у

Ю.С. Степанова [28, 54]. По суті, розуміння заголовка як реми по відношенню до тексту-теми близьке трактовці заголовка Дж. Муїром, котрий вважає заголовок повноправними нормативними реченнями і відносить їх до типу “completive” [34, 77]. При такому трактуванні втрачає значення формально-синтаксична вираженість ремоутворюючого центру і стає очевидною необов’язковість його вираженості тільки іменником. Рема може бути виражена будь-якою частиною мови і будь-яким сполученням слів. Такий підхід дає можливість пояснити граматичну природу заголовків, що не вкладаються у загальноприйняті класифікації речень. Цілком очевидно, що на проблему граматичного статусу заголовка неявно перенесена дискусія про те, що є речення і за якими параметрами воно повинно визначатися. У зв’язку з цим, показовим є той факт, що представники функціонального синтаксису вважають заголовки реченнями. Обов’язковою умовою вирішення цього питання є текстоцентричний підхід до заголовка, тобто класифікація його з позиції лінгвістики тексту, а остаточне вирішення проблеми може бути отримане як наслідок вичерпного визначення речення (якщо таке можливе).

Однак слід враховувати й іншу можливість інтерпретації тексту як референта заголовка. Референтом заголовка є текст, який складається із ланцюжка речень, кожне з них є відображенням певної мікроситуації. Зв’язок речень тексту відображає зв’язки ситуацій і становить собою складну семантичну побудову у вигляді деякої концептуальної макроситуації, яка реалізує авторське бачення світу. Якщо виходити з того, що референтом речення може бути тільки ситуація, то, беручи до уваги той факт, що референтом заголовка є текст як деяка послідовність взаємозв’язаних ситуацій, слід зробити висновок, що заголовок є одиниця вище речення. Отже, виходячи з цього, заголовок можна інтерпретувати як текстовий фрагмент [34], тобто одиницю на рівні комунікативного блоку тексту з особливою функцією його маркера.

Література

1. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста. — Иностр. яз. в школе. — 1978. — № 4.
2. Арутюнова Н.Д. Синтаксис // Общее языкознание. — М., 1972.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М., 1955.
4. Блисковский З.Д. Муки заголовка. — М., 1981.
5. Виноградов В.В. Из истории изучения русского синтаксиса от Ломоносова до Потебни и Фортунатова. — М., 1958.
6. Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики 1972. — М., 1973.
7. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. — М., 1981.
8. Гальперин И.Р. Интеграция и завершенность текста // Известия АН СССР. Серия: Литература и язык. — М., 1980. — Т. 39. — № 6.
9. Добиаш А.В. Опыт семаснологии частей речи и их форм на почве греческого языка. — Прага, 1897.
10. Есперсен О. Философия грамматики. — М., 1958.
11. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. — М., 1976.
12. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. — М., 1973.
13. Илья Л.И. Пособие по теоретической грамматике французского языка. — М., 1979.
14. Колшанский Г.В. Лингвогносеологические основы языковой номинации // Языковая номинация. Общие вопросы. — М., 1977.
15. Кошечкина И.Г. Название как кодированная идея текста // Иностр. яз. в школе. — 1982. — № 2.
16. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. — Л., 1979.
17. Ломтев Т.П. Структура предложения в современном русском языке. — М., 1979.
18. Матезнус Е. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок. — М., 1967.
19. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. — Л., 1978.
20. Москальская О.И. Грамматика текста. — М., 1981.
21. Овсянко-Кулковский Д.Н. Синтаксис русского языка. — Санкт-Петербург, 1912.
22. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. — М., 1956.
23. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М., 1958.
24. Почепцов Г.Г., Иванова И.П., Бурлакова В.В. Теоретическая грамматика современного английского языка. — М., 1981.
25. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. — М., 1934.

26. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. — М., 1981.
27. Смирницкий А.И. Синтаксис английского языка. — М., 1957.
28. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения. — М., 1981.
29. Траченко О.Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике. — Киев: АКД, 1984.
30. Шведова Н.Ю. Русская грамматика 80. — Ч. II: Синтаксис. — М., 1980.
31. Bowman E. The minor and fragmentary sentences of a corpus of spoken English // Intern. J. Amer. Ling. — 1966. — V. 32. — № 3.
32. Gardiner A. The theory of speech and language. — Oxford, 1969.
33. Muir J. A modern approach to grammar: an introduction to systemic grammar. — London, 1972.
34. Stennes L., Pike K.L. Language in relation to a unified theory of the structure of human behaviour. — Glendale, 1967.

Oksana Trachenko. Communicative Parametrs of Titles in Syntagmatics. The problem of the grammatical status of titles is considered. it is assumed that the efficiency of syntactic description of titles lies not so much in cataloguing all patterns as in disclosing their ihherent identity. The identity can be found proceeding from the positions of functional syntax and text linguistics approach which is based on text function of the title, since only a function can manifest a linguistic reality of a language sign. The communicative function of titles alongside of their intonation completeness, graphic standing out and autonomous status are the necessary criteria which allow to qualify titles as sentences.